

SUBA JÁNOS*

A trianoni magyar–román államhatár határjeleinek története 1921–25**Abstract**

Landmarks indicate national boundaries. They are supposed to visualise the frontiers of a country. Neighbouring states have good relations if the extension of the countries is clearly established. Therefore, boundaries are being defined by descriptions, maps and actual landmarks. The types (tergeminiate, main, interposed) and forms of the boundary marks (stones) were established by the Hungarian–Roumanian Frontier Commission. On marshy terrain wooden boundary marks were used. Along the 10 sections of the 428 km border-line there were set as much as 3660 boundary marks.

1. Határjelek

A határjelek az államhatárok megjelölése szolgáló határjelzők. A határjelekkel történő rögzítésnek az a rendeltetése, hogy az államhatárt „láthatóvá” tegye.¹ A határvonal rögzítése különböző módon és formában történik. Az egyik módja a határokmányokban a másik a határjelekkel történő rögzítés.

Amikor két ország meghatározza a köztük lévő határt, akkor egyik fő céljuk a szilárd és végleges megoldás rögzítése (delimitáció). Azaz az állami hatáskörök térbeli érvényesítésének jogi és politikai rögzítése. Ez után a megvonat határok térbeni megjelenítése és azok kitűzése következik (demarkáció), amelyet rendszerint az államok kétoldalú (néhány esetben többoldalú) bizottsága – a XIX–XX sz.-ban a „határmegállapító bizottságok” hajtottak végre.² A demarkáció eredménye a határ messziről láthatóvá tétele (abornement).

Az államhatárok megjelölése határjelzők, határjelek révén történik. Más jeleknek az állami határokon (állami címert viselő tábla elhelyezése, oszlopok, gyakran nemzeti színekkel kifestve, különböző táblák elhelyezése stb.) nincs határjelző jellege, csupán kifejezi az államhatárok irányát vagy figyelmezteti az embereket az államhatárok közelségére és helyére. A határjelek megjelölik az államhatárok vonulatának minden változását, azok áthaladását a vízfolyásokon és kommunikációkon és minden, topográfiailag jelentős helyen. A határjelek alakját, méreteit és idomformáját a szerződésekben határozzák meg, esetleg az érdekelt államok vagy azok szervezetei által megkötött más közös dokumentumokban.³

1.1. A határjelek elhelyezése

Az államhatárok közvetett megjelölésére szolgáló határjelek nem mutatják az államhatárok vonalát, azért, mert a határvonal mellett vannak lerakva. Csupán annak az államnak a kezdetét jelzik, amelyeknek a területére vannak elhelyezve. Az államhatárok megjelölését meglehet valósítani párosával, vagy hármasával elhelyezett jelekkel is, főleg azokon a helyeken, ahol az államhatár a határ menti vízbe belép, vagy onnan kijön, illetve a közös határvonalat a kezdetén eléri, vagy a végén azt elhagyja. A határjelek elhelyezését a terepen sok tényező befolyásolja, pl.: a vonalvezetés iránya, a határvonal helye, a terep jellegétől függően, közös folyók léte, a folyó vonalával megegyező vízi határszakai.

* PhD, alezredes – Hadtörténelmi Intézet és Múzeum.

E tényezőktől függően megkülönböztetnek közvetlen és közvetett jelölési módokat. A közvetlen jelölési módot ott alkalmazzák, ahol a határjelek a határvonalon helyezhetők el. Alkalmazása rendszerint szárazföldi határszakaszon történik. Ebben a módban az egysoros elhelyezési formát alkalmazzák, és így elhelyezett határjeleket kétoldalú határjeleknek nevezzük.⁴

A közvetett jelölési módot rendszerint a vonalával megegyező vízi határszakaszon és közös utak mentén alkalmazzák. Ezen esetekben a határjelek nem helyezhetők el a határvonalon, hanem a folyók partjain vagy az utak két oldalán. Az így elhelyezett határjeleket egyoldalú határjeleknek nevezzük. Formáját tekintve ez a jelölés kétsoros. A határjelek távolsága a határvonaltól, de még a viszonylatokon belül is változik.

Az egyoldalú határjelek páros, vagy váltakozó határjelölésű rendszerben kerülnek alkalmazásra. A páros elhelyezésnek az a lényege, hogy a két szembe lévő határjel összekötő vonala a határvonalon merőleges legyen.⁵ Váltakozó elhelyezés, amikor a két határjel nincs szemben egymással és az összekötő vonalak nem merőlegesek a határvonalra.

A határjelek földmérési úton meghatározott pontokon általában az államhatár töréspontjain állnak. A határjelek pontos helye a határokmányokban van rögzítve. A határjeleket úgy állítják fel a terepen, hogy a földmérési úton bemért pont a határjel csúcsával vagy a fedőlapon lévő bevéselt kereszt metszéspontjával essék egybe. A kereszt középpontjából két irányban bevéselt vonala határvonal menetét mutatják. Ezekben az esetekben a határkö alatt geodéziailag biztosított jel hely helyezkedik el, amely mutatja a az államhatár pontos helyét, ez az ún. földalatti stabilizáció, amelyet a határkö felületén lévő kereszt alak jelenít meg, a kereszt mellett fel lehet tüntetve az államhatár vonalának irányára utaló jelzés is. Annak érdekében, hogy a terepen kitűzött és határjellel állandósított pontok maradandósága biztosítva legyen, a jelzések alatt a földben meghatározott mélységben úgynevezett földalatti jelet helyeznek el. Ez téglá, vagy keramit lap lehet, amelynek közepén bevéselt kereszt jelöli a földmérési pont helyét. A föld felszínén álló határjel megsemmisülés esetén a földalatti jel segítségével újból meg lehet állapítani a pont helyét. Földalatti jel nem minden határjelnél kerül alkalmazásra, hanem csak azoknál, amelyeknél ezt a határokmány előírja.⁶ A határjelek jogi védelem alatt állnak. Megrongálásuk szankciókat von maga után.

2. A magyar–román határmegállapító bizottság

A trianoni határvonal konkrét, részleges megjelölését, kitűzését, térképezését, a határokmányok elkészítését a Szövetséges és Társult Hatalmak által létrehozott nemzetközi határmegállapító bizottságok végezték, 1921–1925 között.⁷ A trianoni határkijelölés folyamatában a delimitációt, Románia irányában a HMB 1922. április 4-i ülésén fejeződött be.

A magyar–román határvonalat 11 szakaszra osztották fel, amelyet az ABC betűivel jelöltek. A szakaszok hossza a munkálatok folyamán változott, az M szakasz területét átutalták M-CS. HMB. hatáskörébe és így 10 szakasz (A-L) került a határokmányokba. A műszaki utasítás előírta, hogy a határvonalat 1–1 méteres (2 m szélességben) sávban meg kell tisztítani és minden művelés alól kivonni.⁸

A határvonal kitűzését, felmérését, térképezését az Országos Kataszteri Felmérés mérnökei végezték, magyar részről. A határvonal műszaki kitűzéséhez a HMB. részletes leírást adott ki. A műszaki csoport a megállapított vonalat fakarókkal (piquet) kitűzte, majd a határt a HMB bejárta, felülvizsgálta és jóváhagyta.⁹

3. A határszakasz rendszeresített határjelei

3.1. A határszakasz határköveinek leírása és jellemzése

A HMB. műszaki utasítása pontosan leírta a határkövek típusait.

1. Hármás határkövek

1.1. **Északkeleti hármás határkő** (magyar–csehszlovák–román határ közös pontján) A keleti (MO.CS.R.) hármás határpont a Túr és a Hódos patak összefolyásánál vízmederben fekszik. Pontos fekvését három – egyoldalú háromszöget alkotó – gránitból készült reperkövel megjelölt középpontja adja. Rajta van az illető államok neve és címere és a trianoni békeszerződés aláírásának a napja. A csehszlovák oldalon ezenkívül a sevres-i békeszerződés aláírásának a napja is be van vésvé.¹⁰

1.2. **Délkeleti hármás határkő** (magyar–román–szerb–horvát–szlovén határ közös pontján). A hármás határjel kiképzése emlékoszlopszerű. A terméskőből faragott határjel 10 darabból áll és súlya 22,24 mázsa. Amely 6 darabból álló 40 cm magas terméskő alapzaton áll. Ez alatt 60 cm vastag beton alépfülmény van.

Ezenkívül, még kétféle határkövet különböztettek meg, a **főkövet** és a **közbeiktatott követ**. Minden 300–500 méternyire egy főhatárkövet helyeztek le, a szakaszt lezáró főkövet szakaszvéggőnek neveztek. A főhatárkövek közötti határrész kisebb töréseit mellékhatárkövekkel, ún. közbeiktatott határkövekkel állandósították.

2. **Szakaszvéggő** az a főkő amelyet a szakasz végpontján helyeztek el, mérete megegyezik a főkövekkel. Eltérés csak az évszámban van, 1922 helyett 1920. VI. 4. dátum szerepel.

3. **Főkövek** magassága 1,20 m, földfeletti része 0,50 m, felső lapél hossza 0,30 m. A főkövek felirata elhelyezés előtt következő volt: felső lapján középen egy kis kör, azon belül egy bevéssett kereszt, amely a pont középpontját jelzi. A függőleges ellentétes oldalakon M és R betű. A határvonal északi része felé néző, elülső oldalon az évszám: 1922. Hátsó oldalon a szakaszbetű és a sorszám, például: A 10, F 19. Elhelyezés után a felsőlap felületén a kő középpontjától előre és a hátramenő irány felé egy bevéssett vonás jelezte a határvonal irányát.

4. **Közbeiktatott kövek** magassága 0,60 m, földfeletti része 0,20 m, a felső lapél hossza 0,20 m. Felirat az elhelyezés előtt következő volt: felsőlap felületén középen egy kis kör azon belül egy bevéssett kereszt, amely a kő középpontját jelzi. Függőlegesen az ellentétes oldalakon M és R betűk. Hátsó oldalon a szakaszbetű és a sorszám szerepel. A kő sorszáma a tört nevezőjében szerepel. Például: F 19

Elhelyezés után a felsőlap felületén a kő középpontjától előre és a hátramenő irány felé egy bevéssett vonás jelezte a határvonal irányát. Az utasítás előírta, hogy a köveket fehérre, a bevéssett betűket és a számokat pedig feketére kell meszolni.

5. Pilóták

A pilóták táblával ellátott határoszlopok, olyan területen kerültek elhelyezésre, ami nem volt alkalmas nagy számban a határkövek állandósítására, például a mocsaras területnél. A pilótákat a – határjelek minősége szerint – is megkülönböztetünk: Főpilótát és Közbeiktatott pilótát. Számozásuk megegyezik a fő és közbeiktatott kövekkel.

6. Reperkövek

Reperkövek az **egyoldalú határjelek** csoportjába tartozik. Egy állam területén kerül elhelyezésre a határvonal elméletileg meghatározott pontját, illetve az ott lévő határjel, (hármás határkő, főpilóta) bemérését teszi lehetővé. A magyar-román határon az északi hármás határkőhöz, és főpilótákhoz kapcsolódik. Így beszélhetünk hármás határ reperkőről és főpilóta reperkőről. A reperkő 120 x 25 x 25 cm, méretű műköoszlop. Egyik oldalon a szakasz betűjével, ellenkező oldalon a reperkő számával, például: P.P.3. Tetején a bevéssett kereszt jelzéssel.

7. Sokszögelési kő (poligon kő)

Mérete megegyezik a reperkövel, csak a jelölésében tér el. P.R. jelölésűek, és utána a kő száma.

3.2. A határszakasz határköveinek története

Az első műszaki tárgyalások során a határkövek előállítására és kiszállítására vonatkozó „Árlejtési feltételek” c. utasítást állították össze, amely 53 pontba szedve részletesen szabályozta a határkövek elkészítését ellenőrzését, átvételét, szállítását stb.¹¹ Az állandósítási határkövek megrendelése céljából kiírt pályázat 1921. decemberben lejárt. A pályázat eredményeként a legolcsóbb ajánlatot a Budapesti Melocco Péter cég adta, nagyhatárkő egységára 700 korona, kis határkő egységára 295 korona. A pályázat felbontását a magyar delegáció kénytelen volt két héttel elhalasztani, mert a pályázó cégek a pályázati feltételek szerinti két határkő mintát a nedves időjárás folytán nem tudtak beküldeni.¹² Később újabb és újabb szerződéseket kötöttek mindig meghatározott számú határkövekre, ez általában 50–100 db között mozgott. Például: 1923. jan. 13-án 50–100 db „műköből állandósítási köveket Budapesten vagonba rakva db-ként 3400 Koronáért apr. 1-jéig elkészíti. Melocco Péter cementáru és építési vállalat RT.”¹³

A kereskedelemügyi minisztérium kérte a HMB.-kat, hogy a határköveket – tekintettel a másnemű határjelek magas költségeire – betonból, vagy vasbetonból készüljenek. A magyar határjelek tervei ennek megfelelően készültek el. A határkövek szállítására kiírt pályázat tartalmazta a részletes feltételeket, a határkövek részletes leírását, költségvetést és a szerződési feltételeket.¹⁴ A feltételek nagyon részletesek és aprólékosak voltak, hiszen az állam pénzéről volt szó, amiért a lehető legjobbat akarták lehető legolcsóbban, ezért például külön is lehetett pályázni a különböző határkövek fajtáira. Az árakat limitálták.¹⁵ A minőséget a mintapéldányok biztosították, amelyeket be kellett mutatni a HMB műszaki szakembereinek jóváhagyás végett. A háromszögelési pontok állandósítására szolgáló kövek szállítására 1922. ok. 1-jén érkeztek be az árajánlatok. A bizottság a beérkezett pályázatok közül Melocco Péter árajánlatát fogadta el, aki műköből 1 950 koronáért vállalta darabonként.¹⁶ A pilótákat román oldalról szerezték be, ahol a pályázatok közül a legelőnyösebb árajánlat a 3 m-es pilótákra 170 lej, a 3,5 m-es pilótákra 199 lej volt.

Az állandósításokhoz szükséges cementet és téglát szintén román cégek szállították Egy vagoncement (10 000 kg) 18 900 Lej 10 000 db téglá, darabonként 1,50 Lej-ért.¹⁷ Az állandósítás költségeinek a felét Románia fedezte. A vasúti szállításokat és egyéb fuvart a békeszerződés előírása értelmében díjtalanul Románia végezte.

A határkövek átvétele – elvileg – a termelési helyhez eső legközelebbi vasút állomáson történt, de gyakorlatban sokszor előfordult, hogy a határvonal menti vasútállomásokon vizsgálták meg és vették át a határköveket. A vasúti szállítási költségek ilyenkor a HMB-ot terhelték. A kövek késedelmes szállításáért a vállalkozónak a kövek értékének 2%-át kellett büntetésül fizetni. Egyébként a szállításnál a m. kir. kereskedelemügyi minisztérium által kiadott és a vállalati úton végrehajtandó középítkezési munkákra és azokkal kapcsolatos szállításra vonatkozó általános, valamint a kőfaragó munkákra vonatkozó részletes feltételek voltak az irányadók.

Az „Árlejtési feltételek a magyar–román határra szállítandó határkövekről” utasítás ki mondta, hogy a szállító kötelessége a köveket határra szállítása, a főkövek 150, a közbeiktatott kövek 300 darabonként csoportosítva¹⁸ Magyarországon 13 helyre, a román cégnek 14 helyre kell szállítani az 1500 db főkövet, és 3500 db közbeiktatott határkövet fele-fele arányban (750, és 1500 db) magyar és román területre.¹⁹ Magyar területen kőlerakó állomás volt: Makó, Apátfalva, Csanádpalota, Mezöhegyes, Battonya, Elek, Gyula, Harsány, Biharkeresztes, Nagyléta, Nyírábrány, Vállaj, és Csenger. Román oldalon: Csanád, Tor-

nya, Kürtös, Ant, Ilye, Kötegyán, Nagyszalonta, Bihar, Bihardiószeg, Szaniszló, Nagykároly, Gilvados, Peleske, Mikola volt. Az első szállítmányt magyar részről Harsány és Biharkeresztes községekbe, román részről Bihar és Bihardiószeg községekbe kellett szállítani, ahol az átvételnek az üzletkötéstől számított két hónapon belül meg kell történnie. Az utasítás előírta, hogy az összes határkövek teljes szállítását 1922. szept. 1-jéig be kell fejezni.

A határvonal állandósítása sokkal tovább tartott, mint az várható volt. Ennek egyik oka a román delegáció által a magyar határkövek ellen emelt állandó kifogása volt. Az átvételi bizottság elnöke Saulescu román őrnagy volt, aki a magyar határköveket gyenge minőségűnek találta.²⁰ Azért nem akarta elfogadni, mert a külső borító réteg nem külön, hanem a belső borítóréteggel egy időben „döngöltetett”. Ezért az átvételi bizottság többször Budapestre utazott. Külön kellett kirendelni egy beton szakértőt.²¹ Emellett a műszaki egyetem szilárdságtani laboratóriumában Zipernovszky egyetemi tanár végzett törési és nyomási próbákat. A kísérletek bebizonyították, hogy a kövek még az előírásnál is erősebbek.²² Így sikerült 1922. aug. 21-én egyezséget kötni a román delegációval. Mivel a magyar kövek jóval erősebbek voltak a románokénál, végül a románok vették meg a megmaradt magyar köveket. Sőt 242 db megmaradt határkövet a Budapesti szabad kikötő kormánybizottsága 30 000 K-ért darabját átvette.²³

3.3. A határvonal állandósítása

A határvonalat a terepen határkövekkel és pilótákkal állandósították, kivéve ahol a határ menete természetes akadályt képez (folyó, mély vagy széles árok). Ezen helyeken a határvonal a folyó, vagy árok stb., mindkét oldalán elhelyezett poligon vagy reperkövekkel van megjelölve. Ahol a határ erdőn halad keresztül, a határ mindkét oldalán egy 4 méter szélességű sávban kiirtották az erdőt, és kivonták a mezőgazdasági művelés alól.

A műszaki utasítás szerint a kövek elhelyezéséhez általában szükséges egy elhelyező osztály hat emberrel (2 kőműves, 1 kőfaragó, 1 mázoló és 2 segédmunkás). Továbbá egy műszaki segédbiztos és egy segédtopográfus. A páratlan számú határköveket a román, a páros számú köveket pedig a magyar biztos felügyelete alatt helyezték el. Az elhelyezést egy nem érdekelt állam biztosja mindig ellenőrizte.²⁴ A beosztott segédzemélyzet mindkét biztos részére dolgozott. Az utasítás kiemelte, hogy a főkövek végleges elhelyezése a terep alakulatához alkalmazkodik, úgy hogy a közbeiktatott és elhelyezett kövek látó távolságban legyenek egymástól. Jóváhagyás után a határkarók helyére vasbetonhatárköveket helyeztek el, és pedig úgy, hogy minden 300-500 méternyire egy főhatárkövet helyeztek el. A főhatárkövek közötti határrész kisebb törései ún. közbeiktatott határkövekkel lettek állandósítva.

A 428 km hosszú határvonalon 3660 határjellet helyeztek el a következő megoszlásban:

1226 főkö,

1968 mellékkő,

37 főpilóta,

20 mellékpilóta,

139 polygonkő (román),

131 polygonkő (magyar),

27 reperekő (román),

27 reperekő (magyar),

37 reperepilóta (román),

36 reperepilóta (magyar).

Továbbá 3 Triplex confinium (hármashatárjel), egy DK-i hármashatárkő, 2 reperkő (1 magyar, 1 román) és 9 szakaszvégkő.²⁵

A munkálatok alatt egy külön beton állandósító osztály működött, mert szükségessé vált, hogy az Ecsedi-láp területén levő határköveket cement alapépítménnyel lássák el. Alapépítménnyel 106 főkövet és 172 mellékkövet láttak el. Ehhez felhasználtak 15 425 darab téglát és 11 510 kg cementet.²⁶

Mocsaras határrészeknél határkövek helyett táblával ellátott fapilóták lettek lehelyezve. A magyar és román határbizottság együttesen a pilóták lehelyezéséhez szükséges faanyagot 220 darab (200 nagy és 20 kis) tölgyfaoszlopot Romániában vásárolta meg, tekintettel arra, hogy ott a faanyag majdnem 50% -al olcsóbb volt. A mezőtelegdi impregnáló telepen az oszlopokat a tartósság fokozása céljából kreozittal telítették. A pilóták beverését egy román utáskülönítmény végezte el.²⁷

Az állandósítás befejezése után felül vizsgálták az elhelyezett határjeleket, a felmerült hibákat kijavították. A műszaki utasítás előírta, hogy a munka befejezésével a határkövek elhelyezéséről határleírási jegyzőkönyvet kell készíteni, amelynek tartalmaznia kell minden magyarázatot és pótvárajzot, hogy a kövek elvesztése esetén a pont újból fellelhető legyen.

A magyar delegáció működésénél a takarékoság volt az egyik legfontosabb irányelv. A munka mielőbbi befejezése és a költségkímélés szempontjából a műszaki delegáció jelentős eredményeket ért el. A határvonalon gyakorlott szakemberek dolgoztak. Az ő működésük eredményeképpen 135 km-rel dolgoztak többet a román félnél. A román osztályok 10–20 emberrel dolgoztak, magyar mérnökök csak 3 legfeljebb 4 embert alkalmaztak külső munkáknál. A határkaróknál tetemes megtakarítást értek el, mert a faanyagot készen kihegyezve igen olcsón vették a román határőröktől. A határvonal tisztítását majdnem mindig a románokkal végeztették el. Ahol a határvonal erdőségeken vonul keresztül, a tulajdonosokkal való megegyezés alapján a levágott famennyiség 1/3-ért a községek lakosai végezték az erdőirtást napszám nélkül. Az Ecsedi láp, valamint a Szikancsos ér betonalapozásához szükséges homok mennyiségét a román féltől szereztek be, díjmentesen.

Az antant bizottság által rendelt határkö mennyiségből a határvonal állandósítása után megmaradt 45 nagykö és 229 kiskövet régi olcsó korona árban kifizették. A fölösleges köveket a román–jugoszláv HMB-nak eladták. Az ebből befolyt összegből az összes sokszögkő, reperkő és háromszögelési kövek árát kifizették, és a még megmaradt tekintélyes összeget befizették az államkincstárba.

4. A határjelek utóélete

A határjeleket az idő és az emberi gondatlanság (pl.: kiszántás), sokszor megrongálta. Ezért időszakonként a két állam szakemberi felülvizsgálták és kijavították a határjeleket. Először 1937-ben történt meg.²⁸ A határjelek tovább is fejlődnek, tartósabb anyagokra (beton, vas,) cserélték ki, máshová is elhelyezték, de a méretük és a számozásuk nem változott.

Jegyzetek

¹ Suba János (2003): Az Államhatár megjelölése IN: Geodézia és Kartográfia LV. évfolyam, 3. szám, 31–33 p.

² Suba János (2001): A magyarországi határváltozások végrehajtói – a Határmegállapító Bizottságok a XX. században. In: Tanulmányok a XIX–XX. század történetéből. ELTE, 273–284. p.

³ Suba János: Államhatárok- a földrajzi tér elválasztása IN: Geographia generalis et specialis. Tanulmányok a Kádár László születésének 100. évfordulóján rendezett tudományos konferenciára. Debrecen, 2008. (szerk.: Szabó József, Demeter Gábor) 381–386. p.

⁴ Suba János: Az állam szuverenitásának jelképe a földrajzi térben: az államhatár határjelei IN: *Jogtörténeti Szemle* 2007. különszám 55-63. p.

- ⁵ *Suba János*: A magyar–szovjet határ kijelölése, kitűzése In: „Földrajz és Turizmus”. Tanulmánykötet Dr. Hanusz Árpád 60 születésnapja tiszteletére. 299–311. p. Nyíregyháza, 2006.
- ⁶ *Suba János* (1996): „Magyarország határának kitűzése és felmérése 1921–1925 között. (A határmegállapító bizottságok működése)” Budapest. Doktori értekezés (kézirat.) ELTE BTK könyvtár II. 21. p.
- ⁷ *Suba János*: A trianoni magyar–román határszakasz térképei és leírása In: „Táj, környezet és társadalom”. Landscape, Environment and Society. Ünnepi tanulmányok Keveiné Bárány Ilona professzorasszony tiszteletére (Szerk: Kiss A.–Mezősi G.–Sümegey Z.) Szeged, 2006. 611–617. p.
- ⁸ *Suba János*: A trianoni magyar–román határ kitűzése 1921–1925. In: „Az Alföld történeti földrajza I-II.” II. kötet. 47–55. p. Nyíregyháza, 2000.
- ⁹ *Suba János*: Trianoni országhatár kitűzésének politikai és technikai kérdései. In: „Háború, Forradalom, Trianon” V. Magyar Rendvédelem-történeti Konferencia. Budapest, 1993. szeptember 21–23. Rendvédelem-történeti füzetek IV./5. szám (szerk: Dr. Újhelyi Gabriella). Budapest, 1994. 61–64. p.
- ¹⁰ Lásd az 5. jegyzetet.
- ¹¹ Magyar Országos levéltár (MOL.) K. szekciója (a polgári központi kormányhatóságok levéltára (1867–1945) (továbbiakban: OL.K.) a Határmegállapító Központi Iroda általános iratai (K. 478.) (továbbiakban: K 478) 532–1921. – Árlejtési feltételek.
- ¹² 534/hat-1921. OL. K. 478.
- ¹³ 502/1923. Szerződés OL. Magyar-román határmegállapító Bizottság iratai K. 51. (továbbiakban K 51.)
- ¹⁴ 789/C. határkövek szállítására kiirt pályázat OL. K478.
- ¹⁵ A kereskedelemügyi minisztérium szakértői szerint a szakaszhatárkövet betonból készítve 540 Koronába, a közönséges határkövet szintén betonból vasalással 120 Koronába kerül. Ugyanakkor felhívták a figyelmet a határkövek nagy súlyára (4,3 q, illetve 1,4 q) és javasolták, hogy esetleg a helyszínen, illetve a végleges helyükön volnának betonozandók. 83765/1921/II. Szám OL. K. 51.
- ¹⁶ 5 pályázat érkezett be, kettő műköre, Melocco mellett a másik 25 000 korona volt, három cég mészköből készítette volna el 2500–3250 Koronáért darabját. 434/hat/mű-1922. OL. K. 478.
- ¹⁷ 676/1923. A pályázat eredményei OL. K. 51.
- ¹⁸ Árlejtési feltételek OL. K. 478.
- ¹⁹ Kimutatás a határkövek szállításáról. OL. K 478.
- ²⁰ A határkövek nem csak rosszak voltak, de nem feleltek meg a műszaki utasítás előírásainak, hangoztatta a román fél. Az tény volt, hogy a határkövek nem feleltek meg a műszaki utasításnak szó szerint, de a célnak a műszaki bizottság véleménye szerint megfeleltek, sőt jobbak voltak, mint ha az előírások szigorú betartása mellett készültek volna el. Hosszas huzavona után elfogadták a magyar fél érvelését. 1490/hat.-1922. OL. K. 478.
- ²¹ A határkövekről szakvélemény 63.533r. 1922/Km. OL. K. 51.
- ²² A m. Kir. József Műegyetem műszaki mechanikai laboratóriumával kapcsolatos kísérleti állomás hivatalos bizonyítványa OL. K. 51.
- ²³ 3646/1925. OL. K. 478.
- ²⁴ Lásd a 6. sz. jegyzetet.
- ²⁵ Lásd a 9. jegyzetet.
- ²⁶ Lásd a 8. jegyzetet.
- ²⁷ Lásd a 6. sz. jegyzetet.
- ²⁸ *Suba János*: A trianoni határ határjeleinek felülvizsgálata a magyar–román határszakaszon 1937-ben In: „Az Európai és a magyar rendvédelem a XIX–XX. században”. Rendvédelem-történeti füzetek XII évf./15. sz. 2007. (szerk.: Dr. Suba János) Budapest, 2007. 200–204. p.